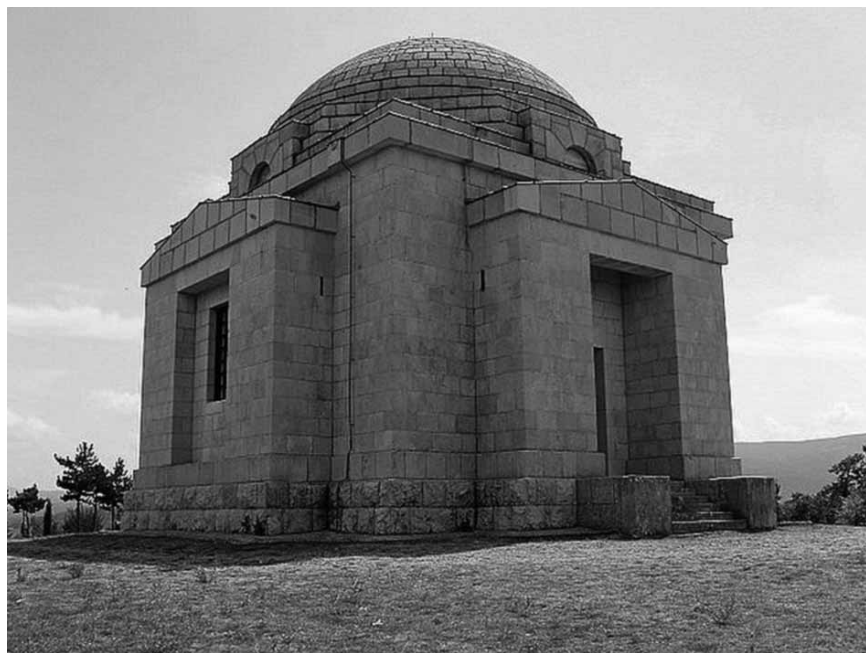

Otavice

Obitelj Meštrović nije dalmatinskog podrijetla. Početkom 18. stoljeća živjeli su kod Fojnice, u Bosni i Hercegovini. Poslije su se preselili u Duvanjsko polje u zapadnoj Hercegovini, gdje je prema narodnoj predaji Tomislav u 10. stoljeću okrunjen za prvoga hrvatskog kralja. Odatle su se preselili u Petrovo polje. Obiteljska predaja spominje nekog Meštrovića koji je nekoć oženio mladu ženu s prezimenom Gabrilović, a ona je, kao posljednji potomak Gabrilovića, svoje prezime pridodala Meštrovićevu. Tako je nastalo dvostruko prezime Gabrilović Meštrović. U ranoj mladosti Ivan Meštrović se služio obim prezimenima, a za potonje se odlučio kao već priznati umjetnik.

Mauzolej u Otavicama, 1931-1933.

Prvi je Gabrilović Meštrović, također prema obiteljskoj predaji, Ivanov davni predak upamćen po turskome naslovu Aga, jer se u Bosni pod vlašću Osmanlija, da sačuva posjede i imovinu, preobratio na islam.

Preobraćenje po svojoj prilici nije trajalo dugo, jer se vratio katoličkoj vjeri i s obitelji preselio u Petrovo polje u Dalmaciji, koja je tada bila pod vlašću Venecije. Tamo su mu Mlečani, kako se čini, nadoknadili nešto od imovine izgubljene u Bosni dodijelivši mu malo zemlje.

Aga i njegova brojna obitelj živjeli su u Dalmaciji donekle u blagostanju. No, u želji za osvetom zbog nepravde pretrpljene od turske ruke, Aga se povremeno priključivao ratobornim bandama koje su nasrtale na svoje turske gospodare. Poginuo je kod Fojnice, na zemlji koja mu je nekoć pripadala, što je njegova supruga saznala kad joj je glasnik pred noge položio suprugov oklop i sablju. Tako su uglavnom glasile junačke legende s kojima je Ivan Meštrović odrastao i koje su nadahnule veliki dio njegova kiparstva.

Ilija, prvorođenac Age Meštrovića, bio je harambaša, vođa pogranične žandarmerije koja je uime Mlečana pazila na moguće prodore Osmanlija, kao i na upade mjesnih hajdučkih bandi. Poginuo je mlad, u prepadu kod tvrđave Klis, na rubu visoravni koja štiti predgrađe Splita. U krčmi nedaleko utvrde gostio se govoreći o hvatanju vođe bande koja je ugnjetavala kraj, kad mu je vješto usmjeren metak oduzeo život. Njegov najmlađi sin Stjepan bio je tada još dijete. Za razliku od oca doživio je gotovo stotu i umro prirodnom smrću. Stjepanov najstariji sin Ivan, djed Ivana Meštrovića, bio je zadnji hajduk u tom kraju. U mladosti se borio u redovima hajduka na čijem je čelu bio Andrijića Šimić, a kad se oženio, zamijenio je sablju plugom i zasnovao obitelj. Žena mu je rodila petnaestoro djece. Umro je 1903. u dobi od sedamdeset i devet godina.

Dok je moj pradjed cijeli život posvetio obiteljskom životu, Šimić je nastavio borbu protiv vlasti i bogatih. Sirotinja je obožavala hajduke, zastupnike narodne pravde, i u kraju Ivana Meštrovića djeca njegova naraštaja napamet su znala epove koji su veličali hajdučke podvige. Šimić je ipak 1871. uhvaćen i od austrijskih vlasti osuđen na doživotni zatvor. Pušten je na slobodu tek pod stare dane, 1901.

Ivan, sin Stjepana Meštrovića, bio je satkan od slične pređe. Vidjelo se to i po tome što nije poštivao konvencije. Sa svojom budućom suprugom Birom uz njezin je pristanak pobjegao, poslavši tastu sljedeću poruku:

»Dodite u moj dom. Riješit ćemo ovo šakama ili ćemo se pomiriti«. No, takvi su bjegovi u ono vrijeme bili uvriježeni. Običaj je nalagao da se otac nevjeste mora pobrinuti za miraz svoje kćeri. Ako bi par pobjegao, otac bi bio pošteđen te obaveze. Često bi se, stoga, očevi nevjeste i mladoženje sastali i unaprijed dogovorili da će par »pobjeći«.

Nakon devet mjeseci i jednoga dana, 1853. rođen je Mate Meštrović. Njegova se knjižnica sastojala od dvije knjige: Novog zavjeta i pjesmarice franjevačkog svećenika. Oba su djela uvelike utjecala na umjetničko buđenje njegova sina. I Mate je bio svojevrsni umjetnik. Izradio je lijepe ukrasne predmete klešuci kamene cvjetove i listove koji se još mogu vidjeti na prozorima i vratima kućica na obroncima Svilaje. Izgradio je čak i mostić preko potoka u podnožju crkve Presvetog Otkupitelja, kao i nadgrobnu ploču na mjesnom groblju za svoju kćerkicu Mandu. U kamen je uklesao cvijet kratke peteljke i ruku s kanticom za zalijevanje iz koje teče tanki mlaz vode.

Mate Gabrilović Meštrović

Meštrovići su usmenom predajom održali živom obiteljsku povijest i povijest Bosne. Katkad popraćeni mandolinom, prepričavali bi podvige velikih srednjovjekovnih bosanskih vladara: Kulina bana i kralja Tvrtka. Prisjećali su se sudbine posljednjeg bosanskog kralja Stjepana kojem su Turci 1463. odrubili glavu. Poznavali su i povijest hrvatskih kraljeva koji su grad Knin, udaljen nekoliko kilometara od Otavica, proglasili svojim sjedištem.

Moj je otac odrastao znajući sve o Zvonimiru, posljednjem hrvatsko-m kralju koji je vladao iz Knina, a bio okrunjen u obližnjoj Biskupiji. Kad je ondje 1938. u njegovu čast podignuta crkva pod pokroviteljstvom zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, Ivan je načinio Bogorodicu s

Bliža rodbina i mještani na dočeku Ivana Meštrovića.

djetetom koja je resila oltar, dok su zidne freske djelo Meštrovićeve prijatelja Joze Kljakovića. Crkva je dvaput bila metom srpskih napadača. U Drugome svjetskom ratu mjesni su četnici, odredi kraljevskih boraca, odrubili glave Bogorodice i djeteta. Kip je obnovljen, ali je pretrpio novu štetu tijekom rata za hrvatsku samostalnost 1990-ih, kad su ga srpski vandali opet unakazili.

U kraju gdje je Ivan odrastao u to vrijeme nije bilo škola, nego je dječak učio povijest iz pjesama svojih baka, stričeva i rođaka. Radio je na škrtim njivama obitelji Meštrović, krčeći kamenjar, kamen po kamen, i među kamenjem sadio mladice loze i kukuruza.

Nekoliko puta tjedno žene su im nosile kruh, kozji sir i mlijeko. Pili su iz zdenaca koje su iskopali i pokrivali kamenjem da ostanu čisti. U brdima Promine i Svilaje voda je bila dragocjena jer je bilo malo potoka i mlaka. U sušno doba moglo se vidjeti samo šljunak i suhe grane žbunja na dnu korita. Zato su ljudi često gledali u nebo dolazi li iščekivana kiša. Mnogo godina kasnije, jednog vrućeg kolovoškog dana, kretala sam se očevim putima na dinarskim padinama i penjala se istim onim strmina-

ma iz djetinjstva, osluškujući šum povjetarca u travi i zuj kukaca, nastojeći zamisliti Ivana kako vida ranjenu nogu janjeta. Bila je to tema njegova prvog kipa koji je kasnije izgubljen. Kad su ga ljudi pitali zašto projektira kuće tako visokih stropova, odgovarao je: »Mnogo je godina moj strop bilo nebo«. Doista, u jesen kad bi zahladilo, Ivan je spavao u spiljama na ovčjem kožuhu, pokriven kaputom, a ljeti spavao na otvorenom pod zvijezdama.

Vrijeme je prolazilo, a Ivan je čuvao ovce na Svilaji pod budnim okom prastrica Nikole i njegova sina Bože. A Mate, uvjeren da je njegov Ivan bistriji i pristaliji od ostale djece u obitelji, učio je sina rezbarenju i podizanju ograda. Matin umjetnički rad nailazio je na neodobravanje kod drugih članova klana Meštrovića. Smatrali su da trati vrijeme time što zidarske poslove završava ukrasnim štukaturama. Zvali su ga mekušcem jer je gubio vrijeme na takve stvari.

Kad je Mate svojeg ujaka Marka Gabrića nagovorio da Ivana pouči čitanju i pisanju, izbila je svađa. Marko je mnogo godina proveo u Istri gdje je naučio pisati prepisujući evanđelja i junačke pjesme, a nabavljao je i novine i časopise objavljujane u Zadru i Šibeniku i donosio ih u Otavice. Budući da je izgradio kućicu na visokim obroncima Svilaje, imao je dovoljno vremena da Matu i njegovu braću Ivana i Petra poučava pisanju. Ta se učiteljska nastojanja nisu odnosila na djevojčice i druge sinove, od kojih je dvoje umrlo u ranom djetinjstvu. Marko Gabrić je bio otac desetoro djece.

Kad je Ivanu bilo osam godina, krenuo je očevim stopama. Ukrašavao je preslice i vretena. Kad bi vješto izrezbario drvenu lovačku pušku, ljudi bi mu posvećivali više pozornosti, ali kad bi izrezbario lik neke poznate ličnosti, skrivao bi ih u bunar jer se to smatralo beskorisnim predmetima. S osam godina vidio je u obližnjem selu reprodukciju raspela u crkvenom kalendaru. U Otavicama nije bilo crkve, te je dirnut tom spoznajom odlučio od mekog kamena isklesati raspelo. Pronašao je odgovarajući kamen – bio je gotovo njegove visine. Najprije se poslužio sjekiricom da ugrubo ureže lik, a zatim je nastavio rezbariti vrlo ostrim nožićem. Na kraju ga je izgledio drugim kamenom.

Ivanov stric Nikola bio je tjelesno različit od crnomanjastih članova obitelji Meštrović. Zbog svijetle puti, modrih očiju i plave kose dobio je nadimak Bile. Nekoliko dana prije Božića Nikola je zapovjedio Ivanu da

s brda siđe u Otavice, pobrine se za stoku i pomogne u drugim poslovima. Ivan je kameno raspelo koje je isklesao ponio kući dok su ostali bili u poljima i sakrio ga u ostavu u kojoj se držalo mlijeko. Navečer, kad su se odrasli vratili, ostali su zapanjeni vidjevši raspelo. Žene su se križale, a jedan je starac rekao da je tako vjerno napravljen »da bi svi pali ničice da

Ivan Meštrović kao dječak u Drnišu u hrvatskoj narodnoj nošnji

su u crkvi!«. Kad se vijest o raspelu proširila obližnjim selima, Ivan je izložio i ostala djela koje je dotad skrivao. Bilo je tu poprsta poznatih ličnosti, političara i vjerskih vođa. Mjesni je fratar čuo za te skulpture i želio ih je vidjeti. Fra Grgur je bio zadivljen njihovom kvalitetom i pisao u obližnji grad raspitujući se može li Ivan tamo na studije. Mate je bio oduševljen. Godinama je htio Ivana poslati u školu da nauči sve ono za što sam nije imao prilike. Jednom ga

je poveo u samostan u Kninu. Fratri koji su gazili grožđe praveći vino poželjeli su im dobrodošlicu, ali su bili spremni primiti dječaka i obrazovati ga samo ako bi se nastavio školovati u sjemeništu. Nisu htjeli razmišljati o njegovim studijima ukoliko najprije ne bi stekao vjersko zvanje.

Omiški liječnik Filip Marušić, devet godina stariji od Ivana, bio je doživotni prijatelj Ivanovih roditelja. Zabilježio je o njemu mnoge anegdote. Jedna govori o prvom razočaranju nakon što je po narudžbi izradio kameno raspelo. Doktor Marušić priča kako je poslovni čovjek iz Drniša (prema drugoj inačici neki fratar) naručio slično raspelo kakvo je Ivan već bio izradio. Ivan se bacio na posao i dva tjedna kasnije odnio raspelo naručitelju koji ga je razgledao, i bez riječi na stol položio jednu forintu. Ivan je očekivao četiri forinte, i bio je ogorčen. Neko je vrijeme šutio, a

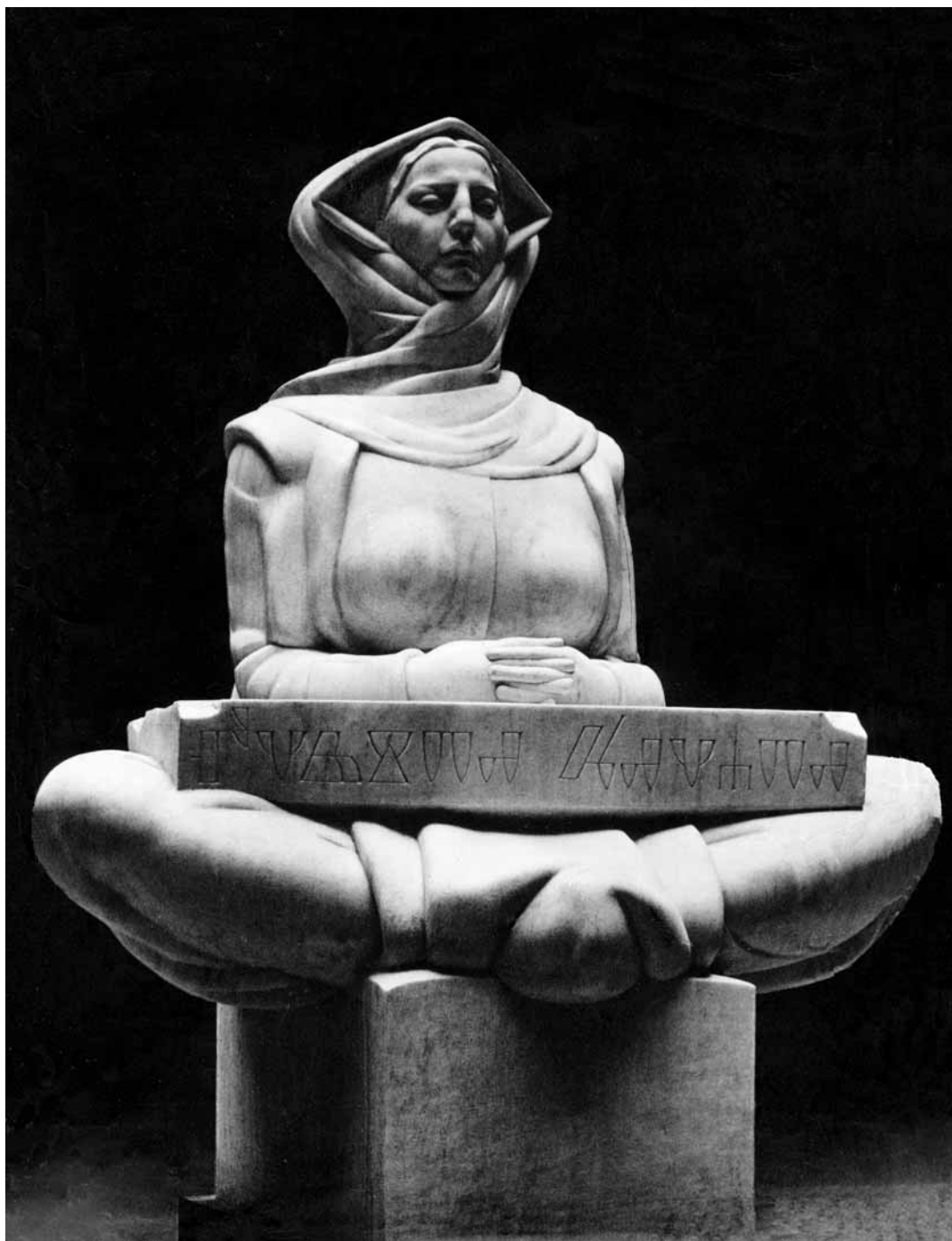
zatim rekao: »Ne prodajem vam ga, nego vam ga poklanjam.« Nato je pretrčao šest kilometara natrag do Otavica, praznih ruku, ali zadovoljan što je odbio novac. Već je tada bio svjestan vrijednosti svoga rada.

Fratar Lujo Marun² bio je drugi čovjek koji je rano utjecao na Ivana. Kao arheolog potaknuo je njegovu strast prema ranoj hrvatskoj umjetnosti i arheologiji. Krajem 19. stoljeća pronađene su vrijedne ruševine crkava i samostana, koje su u Kninu još u 8. stoljeću podigli prvi hrvatski kraljevi. Fra Marun bio je jedan od stručnjaka koji su obišli taj brdoviti dalmatinski kraj, s namjerom da na licu mjesta razgledaju što je pronađeno i s mještanima porazgovaraju o kamenim ostacima. Kad su Mate i Ivan dočuli o važnosti toga kamenja, silno su se zainteresirali i posvetili se pronalazanju još neotkrivenih arheoloških ostataka. To je produbilo prijateljstvo među njima trojicom, a Ivana povezalo s još jednim arheologom, don Franom Bulićem, glasovitim istraživačem rimske kulture u Dalmaciji³.

Arheološki ostaci otkriveni posljednjih godina 19. stoljeća bili su jedan od razloga što je Ivan kasnije na osobit način bio povezan s kamenom. On je oduvijek smatrao da kamen sadrži neizbrisive tragove i pečat kulturalnog jezika. Smatrao ga je plemenitim koliko i drvo, ali je držao da posjeduje živu snagu koju drvo nije moglo iznjedruti. Iz kamena se mogu izvući forme, linije i volumeni takvih dimenzija prema kojima se kiparska ruka čini sitnom; u kamen kipar može prenijeti temeljne ljudske doživljaje.

² Fra Lujo Marun (1857-1939) se do kraja života trudio pronaći trajnu lokaciju za svoju zbirku u Kninu. Ivan je 1911. u dogovoru s arhitektom Dragom Iblerom i slikarom Jozom Kljakovićem predložio da podigne muzej unutar kninske tvrđave, za koji je ponudio kip *Povijest Hrvata* od kararskog mramora. Fra Lujo je namjeravao kninsku tvrđavu spasiti od zapuštenosti i propadanja. Unatoč njegovim molbama zbirka se stalno selila. Kad je na Božić 1938. Ivan doznao da je Marun, koji je u međuvremenu napustio svoj red, bolestan i da živi u bijedi, poslao mu je pozamašnu svotu novca. Fratar je novac prihvatio, ali ga je na samrtni predao kolegama da nastave s iskapanjima u Šibeniku i Ninu. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata zbirka je seljena od grada do grada i 1946. je završila u Splitu. Dio Marunove zbirke pohranjen je u podrumu tamošnje Meštrovićeve galerije dok za nju nije izgrađen muzej. Dva su muzeja sada podno Marjana, međusobno udaljena samo nekoliko metara.

³ Don Frane Bulić (1846-1934) je zahvaljujući iskapanjima, osobito onima u Solinu, stekao međunarodnu slavu te je imao mogućnost prikupiti sredstva za budući arheološki muzej u Splitu.

Povijest Hrvata, mramor, 1932.

Meštrović je kamen i drvo obrađivao s urođenim osjećajem za veličinu i proporciju, bez skica i glinenih modela, jer mu te metode nisu bile poznate. Za pojedinosti pri dovršavanju djela tražio je vodilju u skladu. Njegov mu je instinkt pokazivao vrijednost svakog izrezbarenog pedlja, jer prvu pravu skulpturu nije vidio prije navršene desete godine. Bilo je to jednom prilikom kad ga je otac poveo na šibensku tržnicu, do koje su od Otavica propješačili dvadeset i osam kilometara. Na tom putu Mate je sinu pričao o osnutku grada za kraljevanja Petra Krešimira IV. i o slavnim danima pod njegovim nasljednikom, te o stalnim ratovima i najezdama Bizantinaca, Mađara, Mlečana, Francuza, Talijana i Austrijanaca. Ivan se kasnije prisjećao svoje zapanjenosti kad je ugledao beskrajnost Jadranskoga mora i kiparska i graditeljska djela u gradu. Divio se prizoru katedrale, gradskim zidinama, utverdama, zgradama, velikim i malim trgovima, stubama obrubljenim elegantnim ogradama, palačama s obiteljskim grbovima koji su ukrašavali vrata, zdencima s cvijećem, listovima, voćem i grbovima, i tada je u potpunosti postao svjestan svoje umjetničke sudbine.

Katedrala svetoga Jakova bila je i ostaje šibenski dragulj gotičke i renesansne umjetnosti. Zbog nedostatnih sredstava, zbog opsada i epidemija, gradnja je trajala više od jednog stoljeća, od 1431. do 1536. U 15. stoljeću Šibenik je bio središte kiparstva i graditeljstva, i u njemu su se okupljali umjetnici i obrtnici. Prvi među njima bili su dalmatinski kipar Juraj Dalmatinac, te renesansni slikar Juraj Čulinović, poznatiji pod imenom Giorgio Schiavone. Nikola Firentinac pridružio im se kasnije. Kamen za gradnju katedrale i najvažnijih palača u gradu stizao je s obližnjeg otoka Brača. Brački kamen, kakvoćom i obiljem, savršeno je odgovarao potrebama gradnje. Prva faza izgradnje trajala je deset godina. Kasnije je Juraj Dalmatinac, koji je do tada bio kipar, preuzeo nastavak gradnje katedrale unoseći monumentalnije i bogatije gotičke elemente. To se Ivanu najviše svidjelo. O kamene konzole vanjskoga zida prezbiterija oslanja se niz od sedamdeset četiri glave u prirodnoj veličini, glasovite zbog svojih živih izraza, izrađene na sliku i priliku umjetnikovih šibenskih suvremenika. Sve je to bio bogat didaktički materijal za mladoga Meštrovića. Kupola katedrale bila je rad Nikole Firentinca, Jurjeva nasljednika koji je kupoli pridao valjkasti oblik, kao i središnjoj i pokrajnjim lađama. Cijelo je krovište i svi su stropovi, vidljivi iznutra i izvana. Simbioza kiparstva i arhitekture u sv. Jakovu postavila je temelje Ivanovih estetskih načela. Tijekom

Kip Jurja Dalmatinca ispred Šibenske katedrale

šezdesetih godina 20. stoljeća, na zalazu svojeg života, Meštrović je odao počast Jurju Dalmatincu. U Sjedinjenim Državama podigao je spomenik tom velikom kiparu i arhitektu čija su djela obilježila njegov prvi susret s umjetnošću. Danas kip Jurja Dalmatinca stoji okrenut prema katedrali, uspravan na jednostavnom stupu od bijelog kamena.